

Levensbeschouwelijke diversiteit in het onderwijs

Ruben SEGERS

Levensbeschouwelijke diversiteit is een van de grote struikelstenen in het onderwijs. Er loopt heel wat mis in het onderwijs op dit vlak. De laatste jaren zien we in het hoofddoekendebat dat een grondrecht, de vrijheid van godsdienst ter discussie wordt gesteld. Deze discussie gaat niet alleen over de plaats van religie in onze samenleving, maar ook over machtsverhoudingen, discriminatie en ongelijke kansen.

Racisme en islamofobie

"We are all racists. We have to recognize that we are all racists, and then cope with our racism."¹

Bovenstaand citaat komt van een leerkracht uit een onderzoek naar de houding van leerkrachten ten opzichte van moslimleerlingen in Canada. Het toont onmiddellijk aan waar dit artikel over gaat: de relatie tussen onze omgang met levensbeschouwelijke diversiteit en racisme. Motief is een vormingsinstelling gespecialiseerd in het thema levensbeschouwing en maatschappij. De bestrijding van racisme is een hoog goed voor ons, maar het is niet onze kernopdracht. Toch gaat het ons aan, want het gaat hier om de relatie tussen levensbeschouwing en gelijke onderwijskansen.

"Afrikanen halen ons demografisch in een aanzienlijk tempo in. Een kwart van de mensheid vandaag, zullen ze één derde in 2025 uitmaken. We zullen gewoonweg in aantal overtroffen worden. (...) De zwarte gemeenschap zal moeten lijden tot wanneer ze haar eigen huis opruimt."² Voorgaand citaat werd licht aangepast door Sami Zemni in zijn boek 'Het Islamdebat' (2009). Zemni verving de woorden moslims en moslimgemeenschap door Afrikanen en zwarte gemeenschap. Op die manier klinken de woorden als die van het Vlaams Blok in de jaren 80. Die woorden herkent iedereen als racistisch. Als we de woorden weer vervangen door islam-gerelateerde begrippen maakt niemand daar een probleem van. Toch gaat het ook om racisme. Het is geen biologisch racisme, maar cultureel racisme, gericht tegen één specifieke levensbeschouwing. Deze vorm van racisme noemt men islamofobie, *"de constante beschimping van de islam om de moslims te raken en te discrimineren. (...) De niet gefundeerde vijandschap tegenover de moslims, die leidt tot een concrete discriminatie van moslimindividuen en -groepen en de uitsluiting van moslims op politiek en sociaal vlak."³* Het dominante discours dat we vandaag te zien en te horen krijgen in

Motief is een erkende vormingsinstelling, gespecialiseerd in het thema 'Geloof en samenleving'. Motief publiceerde in 2010 de brochure 'Levensbeschouwelijke diversiteit in het onderwijs, sleutelconcepten en handvaten voor schoolbeleid'. We brengen hier enkele van de concepten uit deze brochure die volgens ons de basis vormen voor een levensbeschouwelijk diversiteitsbeleid.

de media is geen legitieme religiekritiek. Het richt zich specifiek tegen moslims, en dus mensen, en dus is het racisme. Moslims worden continu aangesproken op hun levensbeschouwelijke identiteit, ook als het niet over levensbeschouwing gaat. Moslims worden voorgesteld als allochtonen, ook al zijn het geen vreemden. Deze denkbeelden zijn veel problematischer dan vaak wordt aangenomen.

Moslims en allochtonen

"(...) De politiek en de goegemeente zien het liever anders, maar moslimkinderen gaan beter naar een zwarte dan naar een gemengde school. Nog beter voor hun rapport is een islamschool." (De Standaard juni 2010)

Het dominante discours in Vlaanderen stelt de term moslims in grote mate gelijk aan de term allochtonen. Dit gebeurt in de media, in onderzoek, beleid en in de politiek. De krantenkop in De Standaard liegt er niet om. Als we het over een multiculturele school hebben gaat het al snel over een school met moslimleerlingen.

Het is in de eerste plaats verkeerd om moslims als allochtonen te zien. De term allochtonen wijst op vreemdelingen, mensen die niet bij "ons" horen (de autochtonen). De term 'allochtonen' op zich is al problematisch. Mensen met een niet-blanke huidskleur, mensen met Noord-Afrikaanse, Turkse of Arabische roots, mensen met een niet-christelijke of niet-vrijzinnige levensbeschouwing worden zeer snel benoemd als 'allochtonen'. Het is niet zo dat die term alleen gebruikt wordt voor migranten (wat gezien de betekenis van het woord begrijpelijker zou zijn). Als we verwijzen naar allochtonen, maken we van een heleboel verschillende mensen en groepen één bevolkingsgroep.

De term moslims is de laatste jaren gaan samenvallen met de term allochtonen. Moslims worden op die manier 'vreemd' gemaakt en veralgemeend tot één groep. Moslims zijn niet 'vreemd', de meeste moslims in België (zeker de leerlingen in onze scholen) zijn échte Belgen en vormen een integraal onderdeel van de autochtone bevolking. Moslims zijn dus geen allochtonen. Jaarlijks wordt in meer dan één onderzoek blootgelegd hoe sterk racisme aanwezig is in Vlaanderen. Zo zijn er de Vlaamse Regionale Indicatoren. Dat zijn jaarlijks terugkerende onderzoeken van de Vlaamse overheid die onder andere peilen naar wat Vlamingen denken over een aantal socio-culturele thema's. Daarbij wordt ook gepeild naar elementen van racisme. *"Als de keuze van nieuwe burens vrij zou zijn, gaat de voorkeur uit naar personen van de 'eigen soort'(...). Gehandicapten, gezinnen die leven van het OCMW*

en een Marokkaans of Turks gezin worden het minst als buur gekozen.” Als het probleem zich zou beperken tot de huisvesting, waren we al een grote stap verder. Maar het is erger. “Wanneer het slecht gaat in het bedrijf opteert meer dan 40% van de bevolking voor het ontslag van een Marokkaanse werknemer in plaats van het ontslag van een Vlaamse autochtone werknemer, er van uitgaande dat beiden enkel verschillen op basis van herkomst.”⁴ Tel daarbij de Volt-reportage van 31 maart 2010

over racisme bij interimkantoren en de hoge werkloosheidscijfers onder etnisch-culturele minderheden lijken niet zo vreemd meer.

Jongeren blijken zeer vatbaar te zijn voor deze racistische discoursen. Een onderzoek uit 2006 van de K.U. Leuven toonde aan dat 56,8% van de jongeren vreemdelingen ziet als een bedreiging voor onze waarden en onze samenleving. Ook hier zien we dat het niet alleen gaat over biologisch racisme, maar ook over islamofobie: “De resultaten wijzen er op dat men vooral contacten met moslims wil vermijden: ruim zestig procent van de jongeren wijst een relatie met een moslim af.”⁵ De onderzoekers leggen het probleem bij een gebrek aan contact met ‘allochtonen’⁶. Hoewel persoonlijk contact met verschillende groepen in de samenleving belangrijk is, is dit geen oplossing want het is onmogelijk voor iedereen om met iedereen contact te hebben. De belangrijkste factor is dan ook informatie. De media geven die onvoldoende en brengen een gekleurd beeld⁷. Het is daarom extra belangrijk dat jongeren via ons onderwijs genuanceerde en correcte informatie krijgen over deze thema’s. De discriminatie zit echter ook in ons onderwijssysteem. Leerkrachten, directies, beleidsmensen en andere actoren in het onderwijsveld staan uiteraard niet buiten de samenleving. België bekleedt de beschamende tweede plaats in de ranglijst van landen met de hoogste segregatie in het onderwijs⁸. Uit het PISA onderzoek van 2006 bleek al dat nergens het verschil tussen allochtone en autochtone leerlingen zo uitgesproken is als in België. Het gaat hier dus om een probleem voor de hele samenleving, waar het onderwijs deel van is.

Mensen uit het onderwijsveld moeten eigenlijk constant twee posities tegelijk innemen. Enerzijds moet iedereen als mens behandeld worden en niet als lid van een verkeerd omschreven groep. Anderzijds hebben mensen wel echte ervaringen als lid van die groep, ook al bestaat die alleen in het spreken en het denken⁹. Daarom verdienen zowel moslims als het gebruik van de term ‘moslims’ en ‘allochtonen’ onze aandacht. Deze termen hebben zich genesteld in de maatschappelijke verbeelding van heel wat mensen, op een problematische manier. Moslims hebben bij voorbaat een pejoratieve bijklank gekregen. Racistische categorieën zijn onwaar maar niet onbestaand. Racistische categorieën vormen een sociale realiteit. Racisme gaat over woorden en vooroordelen, maar creëert ook werkelijke en voelbare problemen. Daarom is het zo belangrijk om die problematische maatschappelijke verbeelding te analyseren en omver te werpen.

Van racisme naar een beleid rond levensbeschouwelijke diversiteit

Elk gebruik van de term diversiteit in een beleidsdocument houdt de laatste jaren een impliciete verwijzing in naar islam of moslims in onze samenleving. Tel daarbij de negatieve houding tegenover moslims in de

media en onder de Vlaamse bevolking (zie VRIND indicatoren 2009 en 2010) en een beleid rond levensbeschouwelijke diversiteit in het onderwijs kan niet om islamofobie heen. Het gaat er niet om dat we in een diverse samenleving leven, maar dat we leven in een diverse samenleving vol ongelijkheid.

Levensbeschouwing

Levensbeschouwing wordt hier benaderd als het nadenken over en vormgeven aan waarden die onze levenskeuzes als mens in de samenleving beïnvloeden. Levensbeschouwing heeft dus niet alleen te maken met religie in de strikte vorm van het woord, zoals kerkbezoek, halalvoedsel of het joodse keppeltje. Wellicht voelt niet iedereen zich betrokken bij een bepaalde levensbeschouwing, maar iedereen die over deze thema’s nadenkt doet wel aan levensbeschouwing. Door deze brede doch efficiënte definitie te hanteren wordt levensbeschouwing een zinvol begrip in het educatief project van een school. Het is bovendien een definitie die het maatschappelijke karakter van levensbeschouwing benadrukt.

Identiteit

Identiteit gaat over hoe mensen zichzelf presenteren aan en positioneren tegenover anderen. Het gaat ook over hoe ‘anderen’ jou zien. Identiteit ontwikkelt zich dus voortdurend in interactie. Jongeren zijn, zeker als pubers, intensief bezig met de ontwikkeling van hun persoonlijke identiteit. Met betrekking tot diversiteit zijn twee aspecten van identiteit hier belangrijk, culturele repertoires en identiteitspolitiek. Culturele repertoires zijn de verschillende ‘pakketten’ van culturele, religieuze en sociale referentiekaders voor identiteitsontwikkeling¹⁰. Zo heeft een joodse jongen uit Antwerpen onder meer de Vlaamse samenleving, een joodse levensbeschouwing, een bepaalde wijk, zijn status als jongere, lid van een jeugdvereniging en zijn socio-economische achtergrond als verschillende referentiepunten. Al deze referentiekaders spelen een rol in de identiteitsconstructie, identiteit kan dus niet gereduceerd worden tot één van deze repertoires. Identiteitspolitiek gaat over “de onderhandelingen van mensen over de definities en interpretaties van voorstellingen, praktijken en ervaringen die deel uitmaken van een bepaalde identiteit.”¹¹ Mensen maken keuzes en gebruiken daarbij elementen uit de repertoires waar ze mee in aanraking komen. Dit heeft onder meer te maken met machtsverhoudingen en minder- en meerderheidsposities. Zolang deze wisselen naar gelang de omstandigheden is dat relatief probleemloos. Zodra de asymmetrie van deze meerderheids- en minderheidsposities een permanent en structureel karakter krijgt is er wel een probleem. Zo blijken moslims voortdurend op hun religieuze overtuiging aangesproken te worden door anderen, ongeacht hun levensbeschouwelijke overtuiging, maar ligt het totaal niet in de verwachting dat moslims op hun beurt die anderen aanspreken op hun overtuiging. Men zal vanuit een islamofobe houding in het journaal bijvoorbeeld snel geneigd zijn om te vragen naar de positie van de vrouw in een moslimgezin. Het wordt bijna als een evidentie beschouwd dat moslima’s onderdrukt worden. Vrouwenonderdrukking komt echter evenveel voor onder moslims als onder niet-moslims. Toch is het geen standaardbedenking wanneer een blank gezin in beeld komt.

Actief pluralisme

In een actief pluralistische school wordt ruimte gecreëerd om levensbeschouwelijke kwesties te bespreken. Het is mogelijk om levensbeschou-

welijke identiteiten te uiten, en leerlingen en leerkrachten worden uitgedaagd om hierover te reflecteren en te spreken. Meningsverschillen vallen echter niet uit te sluiten. Elke partij mag daarbij uitgaan van zijn of haar eigen overtuiging, maar er moet met respect worden geluisterd naar elkaar. Het gaat er niet om de ander te overtuigen van het eigen gelijk, maar om tot een uitkomst te komen die samenleven mogelijk maakt.

Aan actief pluralisme doen, is ook bereid zijn om op zoek te gaan naar de maatschappelijke vragen die achter uitspraken of gedrag zitten dat we op het eerste gezicht “vreemd”, “abnormaal”, “belachelijk”, “absurd” of “afkeurenswaardig” vinden. We zijn meestal niet geneigd om dit te doen, omdat we afhaken op ons negatief gevoel. Zo lijken de strenge sabbatregels bij de joden, de ramadan bij moslims, de meditatie sessies bij boeddhisten,... voor veel buitenstaanders weinig zinvol. Bij nader inzien stellen ze echter wel een aantal relevante vragen. Zoals: hoe zorgen we ervoor dat we af en toe ons hectische leven van werken, produceren, consumeren,... staken? Hoe bouwen we momenten in waarbij we onze levenswijze en de manier waarop we onze samenleving organiseren eens kritisch bekijken? Dit zijn vragen die alle mensen aanbelangen, welke levensbeschouwing ze ook hebben.

Een valkuil van actief pluralisme is relativisme, waarbij verondersteld wordt dat men alle levensbeschouwingen even leuk, juist of interessant moet vinden. Dat is echter onmogelijk. Je kan niet alles goed vinden, dan kan je ook niets kritisch bekijken. Waar het om gaat is dat in de maatschappij op een democratische manier overlegd kan worden. Dat iedereen de verschillende levensbeschouwingen met respect en goed geïnformeerd kan benaderen, of links laten liggen. Het gaat erom dat we niet toelaten dat één levensbeschouwing buitenproportioneel zwart gemaakt wordt.

Actief pluralisme is een werkmodel. Het dient niet alleen om jongeren te onderwijzen in de klas, maar het moet ook toegepast worden in de organisatie van het onderwijs zelf. Vorming over racisme en levensbeschouwelijke diversiteit onder leerkrachten, bij directies, bij ondersteunend personeel. Een beleid dat de aanwerving van een divers leerkrachtenkorps versterkt. Maar ook meer begeleiding voor scholen waar het moeilijk is. Betere analyses van probleemscholen, die niet vertrekken vanuit simplistische vooronderstellingen genre “multicultimix is goed voor het sociaal bewustzijn, maar slecht voor de resultaten”. Om aan die valkuil te ontsnappen, legt het actief pluralisme de verantwoordelijkheid op aan alle partners om de eigen overtuiging te bevragen en te zoeken naar een overeenkomst. De spanningen worden niet ontweken, maar in dialoog samen besproken, waardoor een diepgaander begrip wordt ontwikkeld¹².

Conclusie: levensbeschouwelijk diversiteitsbeleid is nodig

Het wij-zij denken en de dominante positie die de ‘wij’ daarmee in stand houdt is één van de cruciale factoren die een diversiteitsbeleid in vraag stelt. Diversiteitsbeleid gaat in de eerste plaats om gelijke rechten, kansen en uitkomsten. Gelijke kansen associeert men in het onderwijs voornamelijk en dus eenzijdig met taalachterstand, en daaraan gekoppeld de etnische achtergrond van leerlingen¹³. Maar het mag niet alleen over taal gaan. De cijfers over racisme in Vlaanderen, bij onze jongeren, volwassenen en in het onderwijs liegen niet. Er loopt iets grondig mis, en het heeft grote gevolgen. Een levensbeschouwelijk diversiteitsbeleid met aandacht voor de machtsverhoudingen in onze samenleving, is een belangrijke motor voor gelijke kansen. In december 2010 zal het hoofddoekendebat een nieuwe episode kennen, met

alweer een gerechtelijke uitspraak. Het is tekenend voor de malaise van het diversiteitsbeleid dat we de oplossing moeten zoeken bij een wispelturige rechterlijke macht. Er worden al jaren en jaren debatten georganiseerd, zonder vooruitgang. Racisme is een werkelijk probleem met grote proporties in ons land. Dat werd ook duidelijk bij de voorstelling van het eindrapport van de rondetafels van de interculturaliteit op 8 november 2010. Het is niet gemakkelijk om dit probleem op te lossen. Het zal veel tijd, moeite én geld kosten. Dit artikel is dan ook een oproep aan het onderwijsveld om hierin te investeren, niet een klein beetje, maar enorm veel.

Ruben SEGERS*

* Ruben Segers werkt als educatief medewerker bij vzw Motief. Hij schreef in 2010 de brochure: “Levensbeschouwelijke diversiteit in het onderwijs. Sleutelconcepten en handvaten voor schoolbeleid”, een uitgave van vzw Motief en WTM.

NOTEN

1. Niyozov, “Teachers and Teaching Islam and Muslims in Pluralistic Societies,” 27.
2. Zemni, Het islamdebat, 70.
3. Ibid., 75.
4. Studiedienst van de Vlaamse Regering, Vriind Vlaamse Regionale Indicatoren 2010.
5. De Ridder, Van Hove, en Maly, Media en racisme, 52.
6. Dit is een voorbeeld van hoe de term allochtonen verkeerd gebruikt wordt. Het gaat niet om allochtonen, maar om etnisch-culturele minderheden, kleurlingen en moslims. De groep ‘allochtonen’ bestaat slechts in het discours van de dominante meerderheid, maar bestaat in werkelijkheid uit zeer diverse en verschillende groepen.
7. Zie de recente boeken: De beschavingsmachine van Ico Maly (2009), Media en racisme (2009), De Witte Media van Kathleen De Ridder (2010), De vierde onmacht van Frank Thevissen (2010)
8. Interculturaliteit. Rondetafels van de interculturaliteit. Eindrapport, 29.
9. Donovan, “Everyday Antiracism: A Q&A with Mica Pollock”
10. de Koning, Zoeken naar een ‘zuivere’ islam.
11. Ibid., 40.
12. Moyaert, “From Consensus Pluralism to Radical Pluralism. An Analysis of the Pre-suppositions of a Flemish Debate on Active Pluralism.”
13. Padmos en Van den Berghe, Het verschil maken. Gelijke kansen in het beroeps- en technisch secundair onderwijs in Vlaanderen., 79.

BIBLIOGRAFIE

- De Ridder, Van Hove, en Maly. Media en racisme. Indymedia.be, 2009.
- Donovan, Milly. “Everyday Antiracism: A Q&A with Mica Pollock,” 2008.
http://www.gse.harvard.edu/news_events/features/2008/07/2_pollock.php.
- Interculturaliteit. Rondetafels van de interculturaliteit. Eindrapport, 2010.
www.interculturaliteit.be.
- Jacobs, Dirk, Andrea Rea, Céline Teney, Louise Callier, en Sandrine Lothaire. *De sociale lift blijft steken*. Koning Boudewijnstichting, 2009.
<http://www.kbs-frb.be/publication.aspx?id=247140&LangType=2067>.
- de Koning, Martijn. *Zoeken naar een ‘zuivere’ islam : geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bert Bakker, 2008.
- Moyaert, M. “From Consensus Pluralism to Radical Pluralism. An Analysis of the Pre-suppositions of a Flemish Debate on Active Pluralism.” *Bijdragen tijdschrift voor filosofie en theologie*. 70, nr. 3 (2009): 284-303.
- Niyozov, Sarfaroz. “Teachers and Teaching Islam and Muslims in Pluralistic Societies: Claims, Misunderstandings, and Responses.” *Journal of International Migration and Integration / Revue de l’integration et de la migration internationale* 11, nr. 1 (1, 2010): 23-40.
- Padmos, Tineke, en Wouter Van den Berghe. *Het verschil maken. Gelijke kansen in het beroeps- en technisch secundair onderwijs in Vlaanderen.*, 2009.
<http://www.steunpuntdiversiteitenleren.be/main.asp?lan=1&typ=21>.
- Segers, Ruben. *Levensbeschouwelijke diversiteit in het onderwijs. Sleutelconcepten en handvaten voor schoolbeleid*. vzw Motief i.s.m. WTM, 2010.
www.motief.org.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering. *Vriind Vlaamse Regionale Indicatoren 2010*. Vlaamse Overheid, Oktober 28, 2010.
<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/afbeeldingnieuwijes/algemeen/bijlagen/vrind2010/2010-10-28-vrind2010-volledig-blw.pdf>.
- Zemni, Sami. Het islamdebat. EPO, 2009.